

Mezővárosok az Alföldön

Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2000. 198 old.

A magyar városok történetének vizsgálatára igen későn, csak a 19. század végén, az urbanizáció folyamatával párhuzamosan fordított figyelmet a magyar történettudomány, s a város fogalmát még később – az 1960–1970-es évektől – próbálta körülhatárolni. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban azonban rögtön nehézségekbe ütköztek a város-történettel foglalkozók. A problémát az jelentette, hogy a magyarországi városok más fejlődési utat jártak be, mint nyugat-európai társaik, s az összehasonlítás során városaink jóval elmaradottabbnak tűntek. Magyarországon ugyanis megjelent egy igen sajátos várostípus: a mezőváros vagy oppidum. Városfejlődésünk kutatása épp ezért érdekes és szerteágazó feladat: választ keresni arra, hogyan alakult ki tulajdonképpen a mezőváros. Ehhez szükséges megvizsgálni az egyes városok történetét, jogi életét stb., s ezek alapján kell megrajzolni egy általános képet városhálózatunkról, kiemelve sajátos típusait.

Blazovich László az alföldi városokkal ismerteti meg az olvasót *Városok az Alföldön a 14–16. században* című művében. Felvázolja gazdasági kapcsolataikat, környezetüket, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a városok kialakulásában, továbbfejlődésében. Majd részletesen bemutatja magát a városi életet, példákkal alátámasztva. Hangsúlyos helyet kap ebben a különböző várostípusok jogi helyzetének és igazgatásának ismertetése. A szerző művét három fejezetre tagolja. Az első az Alföld természeti viszonyait mutatja be. Azokat a tényezőket veszi számba, amelyek segítettek, illetve akadályozták a város létrejöttét.

A következő fejezetben – előzményként – a koraközépkori településekről kapunk rövid áttekintést. Ezt követi a 14–16. századi alföldi városok ismertetése. A harmadik fejezet a város belső világát mutatja be: a jogi életet és a városi társadalmat. A jelentős települések a hegyvidék és az Alföld, illetve az egyes domborzati típusok érintkezésénél jöttek/jöhettek létre. A városok elhelyezkedésében, fejlődésében jelentős szerepet játszott még az éghajlat, a természetes növénytakaró, a vízzel való ellátottság. A 14–16. században hűvösebbre és csapadékosabbra fordult az időjárás, ami kedvezett a rideg állattartásnak, s ennek volt köszönhető az Alföld lakosságának számbeli gyarapodása és gazdagodása.

Az Alföld fő folyója a Tisza. Árterének hátságai kisebb emberi telepek létesítésére nyújtottak lehetőséget. A nagyobb települések – Szolnok, Csongrád, Szeged, Zenta kivételével – azonban távolabb – általában valamilyen kisebb ér vagy tó partján – helyezkedtek el a fő folyamtól. Már a korai időkben megfigyelhető, hogy a folyókhoz közel sűrű, láncszerű településhálózat alakult ki.

A 13–14. században lejátszódott gazdasági és társadalmi transzformációk, amelyek nyomán kialakult a telekrendszer és az egységes jogi helyzetű jobbágyosztály, jelentős átalakulást hoztak a településstruktúrában is. Az Alföldön a középkorban végig jellemző földbőség miatt nehezen terjedt a nyomásos gazdálkodás és telekrendezés. Emellett az állattenyésztés hangsúlyos helyzete folytán konzerválódtak a régi településformák. A településhálózatban a 14–15. században bekövetkezett változások között a lakott prédiomok, szállások, aprófalvak jelentős részének az eltűnése, pusztasodása mellett és velük összefüggésben a mezővárosok és óriásfalvak kialakulása a meghatá-

rozó. Az alföldi városok megszületését csak több tényező együttes hatása segítette elő, hiszen a jó föld mellett a legfontosabb szerepet a jó forgalmi és közlekedési adottságok jelentették. Ezeknek köszönhetően fellendült a gazdasági élet, a település pedig környékének vagy tágabb vidékének központja/centruma lett.

Egy-egy nagyobb régióban a terület gazdasági erejének mértéke határozta meg a városok számát és azok nagyságát. Az Alföldön az ország más vidékeihez képest viszonylag későn, a 14. század végétől indult el a városok fejlődése, gazdasági életük alapját az állattenyésztés fellendülése biztosította. A folyamat kiteljesedését a török hódítás akadályozta meg.

A mezővárosokat sokáig nem tekintették valódi városoknak. Kubinyi András és Szakály Ferenc azonban a hazai középkori városfejlődés szerves részének minősítette az oppidumot. E nézetükben Blazovich is osztózik: mivel az Alföld városiányos övezet volt, kétségtelen, hogy itt a mezővárosok töltötték be a valódi, a nyugat-európai városokhoz hasonló szerepkört: a centrum szerepét.

A könyvben hangsúlyos helyet kap a városok jogi helyzetének ismertetése. A középkori városi jog a 11., illetve a 11–12. század fordulóján terjedt el Lombardia és a Rajna melletti vidékről kelet felé. Kialakulása összefüggött a kereskedelem gyakorlatával. Fordulat akkor következett be, amikor egy település kereskedői és iparosai esküvel megkötött szövetségre (coniuratio) léptek egymással a különféle jogok és a belőlük származó köteleességek közös megtartására, védelmezésére. Gerhard Dilcher szerint a városi jogrend négy elemből áll: városi béke, szabadság, jog, alkotmány. A városi szabadság fogalmának kettős jelentése használatos. Egyrészt a városnak mint községnek szabadságjogait értjük rajta, másrészt a város polgárainak szabadságát. A városi szabadság a személyes jellegű feudális kötöttségektől való mentességet, távollétet jelenti (innen ered: „a városi levegő sza-

baddá tesz”). De ez nem volt egységes, azonos értelmű a különböző városokban. Más körülmények között élte meg egy szabad vagy birodalmi (Német-római Birodalom) város polgára, mint egy kisváros lakója, akinek ura a városban vagy a mellette lévő kastélyban vagy várban lakott.

Megjelentek a privilégiumlevelek, amelyek tartalmazták az adott város jogait, kötelelességeit, kiváltságait.

A királyi szabad városok korábban a székesfehérvári, majd a budai, azaz tárnoki jog alapján éltek. Szeged városa a 15., illetve a 16. század első felében érte el városi fejlődésének csúcsát. II. Ulászló 1498-ban erősítette meg kiváltságait, s a török hódításig királyi szabad város maradt.

Az Alföld jellegzetes várostípusának azonban a földesúri várost (mezővárost) tekintjük. A középkor során a földesúr–jobbágy viszony állandóan változott. A jobbágy eljutott a személyes szabadság határáig, és benne a földesúr nem egy esetben a jobbágyot tulajdonos társának tekintette. Az egyes mezővárosok parasztpolgárai közel álltak a valódi városok polgárainak jogállásához. E városok vidékükön központi hely szerepkört tölthettek be, és centrumai lehettek egy-egy piackörzetnek (pl. Debrecen, Várad). A földesúr és jobbágy között létrejött osztott tulajdon szemlélete elősegítette, hogy talaján addig nem látott, saját jogi helyzetben élő város szülessen. A jog személyhez kötöttsége miatt mutatnak olyan széles skálát a mezővárosok a gazdasági helyzet mellett jogéletük tekintetében. Ugyanakkor Kubinyi szerint a gazdasági és jogi helyzet a földesúri városokban erőteljes hasonlóságot is mutat: a gazdasági szükségesség teremtette és a földesúr gazdasági érdeke hívta őket életre. A földesúr birtokán kereskedelmi, kézműves központokat hozott létre, és ezeknek városi feladatot szánt. Ennek is lesz önkormányzata, de nem teljes. A belügyeket önállóan intézték, az adót többnyire közösen fizették, megkaphatták a hetipiác és az éves vásárok tartásának jogát – hangsúlyozza Blazovich László. A törvény-

kezés joga a városi bírót és az esküdteket (vagy tanács) illette meg, de a fellebbezési fórum szerepét az úriszék vagy az úr maga töltötte be. A mezővárosokban nemesek is lakhattak. Közülük többen földesúri szolgálatban álltak (ha uradalmi központ volt), rájuk a szolgálati jog vonatkozott. Az oppidumok is rendelkeztek privilégiumlevelekkel, amelyek a szolgáltatásokat részletezték. A tehetősebb mezővárosok természetesen megpróbálták a szabad királyi városok közé emelkedni újabb kiváltságok megszerzésével.

A szerző a következőkben az igazgatás alsóbb szintjeit, a peres eljárást s a törvénykezés módját ismerteti példákkal segítségével, megmutatva ezzel a közös vonásokat, illetve különbségeket. Blazovich szerint a budai jog, amely a tárnoki jog alapját képezte, nemcsak a tárnoki városokban volt hatályos, hanem számos elemét felfedezhetjük a mezővárosokban is. A szokásjogból származó eltéréseket hangsúlyozva megállapítja, hogy hasonló a jogszemlélet és a gondolkodásmód a magyarországi városok tekintetében.

Blazovich László végső következtetése az, hogy az Alföldön lévő mezővárosok a magyarországi városhálózat szerves részét képezték. Igen hasznosnak tartom ezt a munkát, mert a szerző körültekintően és részletesen mutatja be az Alföld sajátos városképét. A mű nem pusztán általános tényanyagot közöl a városok jellemzőiről,

hanem különböző városok (pl. Szeged, Debrecen, Gyula, Hódmezővásárhely) bemutatásával világít rá a jellegzetességeikre. Ezáltal bizonyítja, hogy a mezővárosok az Alföldön nemcsak a központ szerepét játszották, hanem jogi helyzetük is igen hasonlatos a szabad királyi városokéhoz.

Kubinyi András¹ szerint osztályozni kell a mezővárosokat, majd kiszűrni azokat, amelyek színvonala a leginkább megközelíti a valódi városokét. Egy várost meghatározó kritériumok közül elsősorban a település alaprajzát és építkezési formáit használta fel összehasonlításként. Kubinyi ezzel a régészeti módszer fontosságára hívja fel a figyelmet. Szakály Ferenc² egyet ért Kubinyival abban a tekintetben, hogy gazdasági funkciók viszonylatában a jogi értelemben mezővárosok több csoportra oszlanak. Kubinyi kutatásának jelentőségét elsősorban abban látja, hogy más irányból közelíti meg a kérdéskört. Bácskai Vera³ szerint a mezővárosi kézművesség kisebb arányú és kevésbé differenciált volt a városokénál, viszont valamivel erősebb volt a falvakénál. Emellett tájszerű különbségeket is megpróbált felállítani. Blazovich László a mezővárosok centrum szerepét emeli ki, illetve a valódi városok jogait, kiváltságait kutatja az alföldi mezővárosok tekintetében.

BARTUCZ ZSANETT

¹ Kubinyi András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélein*. Szeged, 2000.

² Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez*. Budapest, 1995.

³ Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Budapest, 1965.